

NOVRUZ VƏ İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 10 yanvar 2017-ci il tarixində həmin ilin “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilməsi haqqında tarixi Sərəncam imzalamışdır (2). Sərəncamda göstərilir ki, “Azərbaycan uzun əsrlərdən bəri İslam sivilizasiyasının əsas mərkəzlərindən biri olmuşdur. O, İslam dininin yayılmasında və eyni zamanda Müsəlman İntibahının bərqərar olmasında mühüm rol oynamışdır. Bütün bunlar Azərbaycan ərazisində ilk vaxtlardan İslam dininin maddi və qeyri-maddi irsinin formalaşmasına zəmin yaratmışdır. 743-cü ildə tikilən Şamaxı Cümə məscidi və ölkəmizin muzeylərində saxlanılan qədim əlyazmalar bunun bariz nümunəsidir. Dinlə bağlı sərt qadağaların mövcud olduğu sovet dövrü Azərbaycanında cəmi 17 məscid fəaliyyət göstərdiyi halda, hazırda onların sayı 2000-i ötüb keçmişdir...” (2). Prezidentin bu Sərəncamı mühüm beynəlxalq və ideoloji mahiyyət daşıyır. “İslam həmrəyliyi” dünya miqyasında baş verən problemlərin həllinə, müsəlman ölkələri arasında birliyin, əməkdaşlığın daha da möhkəmlənməsinə öz töhfəsini verəcəkdir. 2017-ci ilin may ayında Bakıda keçirilən IV İslam Həmrəyliyi Oyunları bu baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Bu mühüm hadisə bütün müsəlman dövlətlərinin nəinki həmrəylik bayramına, həm də xalqların, ölkələrin birləşməsinin əyani sübutuna çevrilmişdir.

Məlum olduğu kimi, İslam dininin tarixi qədimdir. VII əsrin əvvəllərində Ərəbistan yarımadasında təşəkkül tapan İslam dini bütün dünyaya yayılmağa başlamış, Azərbaycan ərazisinin islamlaşma dövrü isə təqribən hicrətin 18-ci ilindən (639-cu il) hesab olunur. Tarixi mənbələrə görə, Azərbaycanın marzbanı İsfəndiyar ibn Fərruxzad həmin ildə ərəblərlə sülh müqaviləsi bağlandıqdan sonra Ərəblər bir çox əraziləri – Təbrizi, Naxçıvanı, Beyləqanı, Bərdəni, Şirvanı, Muğanı, Aranı fəth edib Dərbəndə qədər gəliblər. Dərbəndin istehkamı onları heyrətə gətirir və şəhərə “Bab əl-Əbvab” (“Qapılar qapısı”) adını verirlər. Tarixçilərin məlumatlarında göstərilir ki, artıq xəlifə Əli bin Əbu Talibin hakimiyyəti dövründə (656-661) Azərbaycanda əhalinin böyük bir hissəsi islamı qəbul etmişdi (4 ; 9).

Azərbaycanda İslamın yayılması və bərqərar olması milli birliyin və siyasi sabitliyin formalaşmasına müsbət təsirini göstərdi. Din tarixində ən humanist və ədalətli olan İslam qanun və ehkamları insanları düzgün yola dəvət edir, onlarda dürüstlük, halallıq, sülhsevərlik, xeyirxahlıq və s. ali keyfiyyətlərin aşılmasında əvəzedilməz rol oynayır. Beləliklə də, VII əsrdə Azərbaycanda İslamın qəbul edilməsi türk və qeyri-türk etnoslar arasında, onların həyatında ciddi dönüş yaratdı ki, bu da müxtəlif adət-ənənələrin təşəkkülünə, qohumluq əlaqələrinin inkişafına və genişlənməsinə səbəb oldu.

Ümumislam mədəniyyəti İslamı qəbul edən xalqların milli dəyərlərinin zənginləşməsinə və tərəqqisinə böyük təkan verdi. Söz ehtiyatının genişliyi baxımından dünyanın ən zəngin və gözəl dillərindən olan ərəb dili İslam dininin ən mükəmməl qaynağı olan Qurani-Kərimin dilidir. Müqəddəs Qurani-Kərim müsəlmanlara yaşam tərzini, qayda və qanunlarını ərəb dili ilə çatdırmış və bu dili sonuncu səmavi dinin dili zirvəsinə yüksəltmişdir.

Xalqımızın erkən mifoloji təsəvvürlərindən bəhrələnən qədim dövr əkinçilik, maldarlıq, təbiətin yenidən oyanması, yazın gəlişi ilə bağlı görüşlərlə zənginləşən və milli mərasim sistemində əsrlər boyu sabitləşən ən möhtəşəm bayramlardan biri Novruzdur. Bu bayram xalqımızın milli - mənəvi dünyasını əks etdirən, etik-estetik görüşləri özündə yaşadıb bu günümüzdə çatdıran bütöv mədəniyyət kompleksidir.

1993-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ulu Öndər Heydər Əliyevin tarixi əhəmiyyət kəsb edən Sərəncamından sonra Novruz ölkəmizdə artıq rəsmi ümummilli bayram səviyyəsində - Dövlət Bayramı kimi keçirilməyə başladı. Bu əlbəttə ki, Novruzun beynəlxalq arenada daha da tanınmasına və onun möhtəşəmliyinin dünyaya çatdırılmasına zəmin yaratdı. Təsədüfi deyildir ki, 2009-cu ildə Heydər Əliyev Fondunun Prezidenti, UNESCO və İSESKO-nun

xoşməramlı səfiri, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti xanim Mehriban Əliyevanın təşəbbüsü ilə Novruz bayramı dünya sferasında öz layiqli yerini aldı – UNESCO-nun dünya xalqlarının qorunan qeyri-maddi mədəni irs siyahısına daxil edildi. 2010-cu ildə isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş məclisi 21 mart tarixini “Beynəlxalq Novruz günü” elan etdi. Həqiqətən də bu, Azərbaycan dövlətinin və dövlətçiliyinin qururverici uğuru, böyük nailiyyəti idi.

Novruz təbiətin dirçəlişi, oyanışı ilə bağlı yaranan bayramdır. Novruz bayramının mənşəyi erkən təsəvvürlərlə bağlı olduğuna və çox geniş əraziləri əhatə etdiyinə görə, onun konkret yaranma tarixi barədə fikir yürütmək yanlışlıqlara səbəb ola bilər. Amma bu barədə müxtəlif ehtimallar mövcuddur, yəni bayramın ibtidai icma quruluşunun müəyyən mərhələsində meydana gəlməsi barədə fikirlər var. Bəzi mənbələrə görə, hələ Əhəmənilər dövründə (miladdan əvvəl 558-330) Novruzu keçirmək xalq arasında yayılıb. Bəzi tədqiqatçılar bu bayramın eradan əvvəl III minillikdə Babilistanda keçirilməsi haqqında məlumatlar verirlər. Çünki “Babil təqviminin Yaxın Şərq xalqlarının salnaməsinə təsirindən danışarkən bunu nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycan mühitinin Babillə əlaqədə olması haqqında tarixdə bir sıra məlumatlar vardır(5, s.92). Orta əsr mənbələrindən Ömər Xəyyamın “Novruznamə” əsərində göstərilir ki, “novruzun yaranmasının birinci səbəbi odur ki, həmin gündə Günəş dövrə vurub 365 gün altı saatdan sonra öz yerinə (hərəkət etdiyi bürcdən yenə ora qayıdır”.(5, s.99)

Ümumiyyətlə, Novruz kulturoloji dəyərlər kompleksi olduğuna görə, onu tarixən müxtəlif din və təriqət nümayəndələri dəstəkləmiş, öz bayramları kimi qəbul etmiş, ona müsbət münasibət bildirmişlər. Məsələn, zərdüştilər Novruz ənənələrini daha da zənginləşdirmiş, onun yayılmasına böyük təsir göstərmişlər. “İslam din xadimləri də Novruza dərin rəğbətlə yanaşmış, hətta bayram günü Həzrət Əlini xilafət mənsəbinə yüksəltməklə onu, necə deyirlər, bir qədər özününküləşdirmək istəmişlər. Buna nail ola bilmədikdə isə bəzi din xadimləri və hakimlər Novruzu müəyyən dövrlərdə yasaqlamağa təşəbbüslər göstərmişlər”(3, s.70).

Mənbələr göstərir ki, vaxtilə “Hörmüz” adı ilə bağlı bayram keçirilmiş, islamın bərqərar olmasından sonra isə qadağan edilmişdir. Xəlifə Müaviyənin (661-680) sarayına gələn din xadimləri “Bu bayram Hörmüz yox, Novruz (Yeni gün) adlanır və o, yaz, təqvim bayramıdır” deyərək ona münasibət bildirmişlər. Bundan sonra Müaviyə bu bayramın keçirilməsinə şərait yaratmışdır. Həcaci ibn Yusifin (661-719) dövründə Novruza yenidən yasaqlar qoyulmuş, nəhayət, Xəlifə Ömər ibn Əbdüləzizin (717-720) hakimiyyəti illərində isə bayrama qarşı olan bütün qadağalara son qoyulmuş və Novruz daha geniş şəkildə təbliğ olunmağa başlamışdır (3,s.71).

Uzun yüzilliklər ərzində İslam alimlərinin əsərlərində Novruz bayramının mahiyyəti, həmçinin bu bayramda icra olunacaq müstəhəb əməllər haqqında məlumat verilmişdir.

Orta əsrlərin görkəmli alimi və mütəfəkkiri Əbu Reyhan Əl-Biruni (973-1051/1052) Novruz və İslam münasibətlərinə dair dəyərli tədqiqatların müəllifidir. O, öz əsərlərində İslamın Novruza münasibətini bildirən məqamlara toxunaraq göstərmişdir ki, ərəb xəlifələri ilk dövrlərdə Novruz bayramı üzərinə müəyyən qadağalar qoysalar da, Məhəmməd peyğəmbər əleyhissəlam ona yeni bir tərəvət gətirmişdir. Peyğəmbərimizin bayramla bağlı söylədiyi bir əhvalatdan sonra Novruz İslam dünyasında daha geniş yayılmışdır. Əl-Biruni Əbd əs Səməd ibn Əliyə istinadən belə bir rəvayəti qeyd etmişdir ki, “Novruz günü Məhəmməd peyğəmbərə (ə) içərisində halva olan gümüş cam hədiyyə edirlər. Peyğəmbər (ə) “Bu nədir?” deyərək məlumat istədikdə ona deyirlər ki, “Novruz halvasıdır”. Peyğəmbər (ə) “Novruz nədir?” – deyərək təkrar soruşduqda isə ona cavab verirlər ki, Novruz böyük el bayramıdır. Bu zaman peyğəmbər (ə) deyir: “Bəli, bu həmin gün idi ki, o gün Allah-təala ölüləri təkrarən canlandırmışdır.”

Peyğəmbər (ə) həmin gün ona göndərilən gümüş kasadakı Novruz halvasından bir tikə yemiş, qalanını isə öz əshabələrinə paylayaraq demişdir: “Qoy həmişə Novruz olsun ” (3,s.71).

Qeyd etməliyik ki, “Qurani-Kərim”də Novruz bayramının adı çəkilməsə də, ümumilikdə müqəddəs kitabda bayram sözünə yalnız bir dəfə rast gəlirik “Maidə” (“Üzərində yemək olan süfrə”) surəsinin 114-cü ayəsində deyilir: “Məryəm oğlu İsa dedi: “Ey Allahım! Ey bizim Rəbbimiz! Bizə göydən bir süfrə endir ki, bizim həm birincimiz, həm də axırıncımız üçün bir bayram və Səndən bir möcüzə olsun. Bizə ruzi ver, Sən ruzi verənlərin ən yaxşısısan!”(6)

Maraqlı cəhətlərdən biri budur ki, Novruz çərşənbələrinin əsas qayəsini təşkil edən, dünyanın və insanın yaranmasında bilavasitə iştirak edən dörd müqəddəs varlıq barədə Qurani-Kərimdə də məlumat verilir.

Dini mənbələrdə və səmavi kitablarda Yel –Külək dünyanı idarə edən Tanrı hesab olunur, yaxud da Allah tərəfindən göndərilən bir antropomorf kimi təsəvvür edilir. Məsələn, Məhəmməd peyğəmbər əleyhissəlam buyurub ki, “Külək Allahın qullarına bir nemətidir. Bəzən insanlara rəhmət, bəzən də əzab gətirir. Külək olduğu zaman ona söyməyin, onun xeyrini istəyin, şərinə də Allaha sığın, başqa sözlə külək Allahın əmrindəndir”. Quranın “Əhqaf” (“Qumsal təpələr”) surəsinin 24-cü ayəsində küləyin dağıdıcı gücü ilə bağlı bir əhvalata işarə edilir: “Bir zamanlar Allaha şəriq qoşan Ad qövmünün yanına Allah Hud peyğəmbəri göndərdi ki, onları düz yola gətirsin, lakin bu alınmayanda Allah Ad qövmünün üzərinə “Sarsar” deyilən məhvədicə bir rüzgar göndərdi, yeddi gecə və səkkiz gün davam edən bu soyuq qasırğa həmin tayfayı yer üzündən sildi”(6).

İslam dinində dörd mələkdən biri Mikayıl təbiət hadisələrini – yağışın yağmasını, küləyin əsməsini, yaşıllığın bitməsini idarə etmək Allah tərəfindən buyrulmuşdur.

Bayram anlayışı bolluq, bərəkət, xeyirxahlıq rəmzidir. Adi günlərdən fərqləndirilən bayram zamanı özünün arxaik ritual semantikasi və dəyəri ilə seçilir ki, mahiyyətini təşkil edən sakrallığı da onun başlıca əlamətidir (8, 43). İslamda Qurban və Fitrdən əlavə cümə günləri və Qədir-Xum da bayram kimi xüsusi mərasimlərə malik mühüm günlər hesab olunur. İslam alimlərinin bəzi kitablarında isə Novruzla bağlı vacib əməllər və dualar öz əksini tapmışdır. Məsələn, Şeyx Abbas Qumminin dörd məsumdan nəql etdiyi duaları topladığı külliyyat “Məfatihul-Cinan” (“Cənnətin açarları”) əsərində göstərilir ki, İmam Sadiqin (ə) məlumatına görə Müəllə ibn Xunaysə öyrətdiyi kimi, Novruz bayramı yetişdikdə qüsl alın, ən təmiz paltarlarınızı geyin, ən xoş ətiirlərdən istifadə edin və çalışın həmin gün oruc tutun. Elə ki, şam və xüftən namazlarını və onların nafilələrini qıldın, dörd rükət iki-iki Novruz namazı qıl”(7, s.604). Bundan əlavə Əllamə Məhəmməd Baqir Məclisinin XVIII əsrdə ərəb dilində yazdığı islami-ensiklopedik kitab “Biharul-Ənvar” (“Nurlar deryaları”) və ya tam adı ilə “Biharul-ənvaril-camiəti lidurəri əxbaril-əimmətil-əthar” (“Pak və məsum imamların hədislərindən gövhərləri əhatə edən nurlar deryaları”) və s. dini kitablarda Novruz günündə icra olunacaq ədəb qaydaları barədə məlumat verilmiş, digər islam mənbələrində də bu bayramla bağlı ayrı-ayrı rəvayətlər toplusu təqdim edilmişdir.

Bundan əlavə, İslam şəriət kitablarında digər rəvayətlər də verilmişdir ki, bu mətnlər islamda Novruz günü barədə müəyyən bilgilərdən xəbər verir. Məs. İbn Fəhd Hilli (841 h.q) rəvayəti təqdim edir: İmam Sadiq (ə) buyurur. “Novruz günü Allah Rəsulunu (s) Qədir-Xumda (Məkkə-Mədinə arasında yerləşən bir məkanın adıdır. Məkkədən iki yüz kilometr məsafədə yerləşir – Ü.Nəbiyeva) müsəlmanlardan möminlərin əmiri Əli (ə) barədə beyət aldığı və müsəlmanların onun vilayətini təsdiq etmələrini istədiyi gündür... (9)

İslam mənbələrinə görə, “Biharul-ənvar”da (“Nurlar deryaları”) qeyd olunur ki, “Xunaysin oğlu Müəllə deyir ki, Novruz günü İmam Sadiqin (ə) yanına getmişdim. İmam buyurdu: “Bu günün qiymətini bilirsənmi?”... Buyurdu: “Kəbənin Allahına and olsun ki, bu qədim bir adətdir. Dedim: “Ey sərvərim! Sizin bunu mənə açıqlamanız əzizlərimizin dirilməsindən və düşmənlərin məhv olmasından daha vacib olar”. O zaman buyurdu ki, ey Müəllə! Novruz günü Allahın bəndələrindən Ona pərəstiş edib şəriq qoşmaları peyğəmbər (ə) və onların höccətlərinə tərəfdar olmaları üçün əhd-peyman aldığı gündür. Bu, günəşin çıxdığı, küləklərin əsməyə başladığı və torpaqdakı güllərin bəhrələndiyi gündür...”(7) . Digər bir mənbədə belə rəvayət olunur ki, “Allah-təala buyurmuşdur ki, Novruz günü mənim yanımda əzəmətli və ehtiramlı gündür. Hər bir mömin bu gündə məndən həccət istəsə, onu yerinə yetirəcəm!”...”

Təqdirəlayiq haldır ki, bəşəri və sivil dəyərlərin zirvəsi olan İslam dini minilliklərdən keçib gələn Novruz bayramını yüksək qiymətləndirmiş, ona layiqli dəyər vermişdir. Tarixilik, struktur, ideya və məzmun cəhətdən xalqımızın keçirdiyi digər bayramlarla müqayisə edilməsi mümkün olmayan ulu Novruz İslamın qəbul və pərəstiş etdiyi əziz bayramlarından birinə çevrilmişdir.

Şimal yarımkürəsində astronomik yazın başlanması, yəni, gecə ilə gündüzün bərabərləşməsi ilə bağlı keçirilən bahar bayramı bir çox Şərq ölkələrində, o cümlədən İran, Əfqanıstan, Pakistan,

Özbəkistan, Tacikistan, Qırğızıstan və s. ölkələrdə də bayram edilir. Misirdə yazın gəlişi “Şəmmuun-nəsim”- yaz və artım, məhsuldarlıq bayramı ilə bağlı müxtəlif mərasim və ayinlərin icrası ilə qeyd edilir (1, s.57). Şərq xalqları bu bayramı islamdan əvvəlki dövrlərdə keçirmişlər. Yaxın və Orta Şərqi bir çox ölkələrində bu bayram əziz və səbirsizliklə gözlənilən bir mərasim kimi qeyd edilir. Təbiətə sitayiş, təbiətin qış yuxusundan ayılması ilə bağlı olan Novruzun mərasimləri qədim tarixə malikdir və zaman keçdikcə bu mərasimlər şamanlıq, atəşpərəstlik, islam kimi dinlərin və etiqadların təsiri nəticəsində dəyişmiş, yeni-yeni elementlərlə zənginləşmişdir (1, s.51). Bu bayramın rəmzlərindən biri də yenilənmə, gələcəyə böyük ümidlər bəsləməkdir. Erkən təsəvvürlərə görə, bayram günü hər şey yenilənir, ilk yaz yağışı yağır, ot bitir. Şərq xalqları baharın gəlişini böyük səbirsizliklə gözləyir, evlərində səliqə-səhman yaradır, hazırlıq işləri aparırdılar. Ümumiyyətlə, bugünkü dövrdə Böyük İpək yolu boyunca yerləşən bütün ölkələrdə - Çindən, Orta və Ön Asiya ölkələrində də baharın gəlişi təmtəraqla qeyd olunur. Əfqanlar, farslar və tatarlar hətta sonuncu çərşənbəni də qeyd edirlər, səməni cücərdib, tonqal qalayırlar. Məsələn, əfqanlar bu bayramı təmtəraqla qarşılayır, hətta rəngli bayraqları 9 gün saxlayır, yüksək səviyyədə yaz bayramını keçirirlər.

Novruzla İslamı birləşdirən ən əsas cəhət isə ondan ibarətdir ki, hər iki möhtəşəm qaynaq insanların mənəvi dünyasını zənginləşdirir, onların daxili aləmini paklaşdırır, sıxıntılarını, ümitsizliyini yox edir, qəlblərdə inam hissini tərəqqi və qələbə əhval-ruhiyyəsini möhkəmləndirir və gələcək nəsillərə ötürür.

Qürurverici haldır ki, bu gün müasir Azərbaycan dünyanın ən nüfuzlu və mötəbər tədbirlərinin keçirildiyi, beynəlxalq əhəmiyyətli problemlərin müzakirə obyektinə çevrildiyi, müxtəlif məzmunlu forumların təşkil olunduğu ölkələrdən biridir.

Ulu öndər Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Gənclərinin I Forumunda demişdi: «Gənclərimiz diinimizi olduğu kimi öyrənməli, qəbul etməli və ondan istifadə etməlidirlər. Biz heç vaxt imkan verə bilmərik ki, ayrı-ayrı şəxslər, ayrı-ayrı qüvvələr öz şəxsi mənafeələrini güdürək İslam dini pərdəsi altında Azərbaycan gənclərinin tərbiyyəsini və mənəviyyatını zədələsin».

Azərbaycan xalqının ümummillə lideri 26 avqust 1994-cü il tarixində Təzəpir Məscidində Məhəmməd Peyğəmbərin mövludu münasibəti ilə keçirilən mərasimdə isə bildirmişdir: «İslam dini başqa dinlərə qarşı heç vaxt düşmən olmamışdır. Çünki bu dinlər hamısı Allahdan gəlir. Azərbaycanda müsəlmanlarla yanaşı başqa dinlərə etiqad edən adamlar da yaşayır. Onlar da Azərbaycanın bərabərhüquqlu vətəndaşlarıdır. Çalışmalıyıq ki, dini, mili mənsəbiyyətindən asılı olmayaraq Azərbaycanın bütün vətəndaşları eynihüquqlu olsunlar və onların hamısının birliyini, vəhdətini təşkil edək. Bu da Allah-Taalanın buyruğu, bizim yolumuzdur».

Təsədüfi deyildir ki, 2009-cu il Bakı İslam Mədəniyyətinin paytaxtı elan olunmuşdur. 2018-ci ildə isə Naxçıvanın İslam Mədəniyyətinin paytaxtı elan olunması qərara alınmışdır. 2009-cu ildə Bakıda İslam Əməkdaşlığı (Konfransı) Təşkilatına üzv olan ölkələrin və həm də Avropa dövlətlərinin Mədəniyyət nazirlərinin toplantısı keçirilmişdir.

Azərbaycanda bu istiqamətdə davamlı olaraq aparılan işlər dünya miqyasında təhlükəsizliyin, sülhün, əmin-amanlığın təmin edilməsinə, sivilizasiyalararası dialoqun, islam həmrəyliyi, o cümlədən İslam ölkələri ilə siyasi, iqtisadi, mədəni-mənəvi əlaqələrin daha da möhkəmlənməsinə xidmət edən tarixi təşəbbüsdür.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Aida İmanquliyeva . Novruz Şərq ölkələrində. Azərbaycanda Novruz. Bakı: “Çıraq”, 2012, s.51-57
2. Azərbaycan Respublikasında 2017- ci ilin “İslam Həmrəyliyi ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı şəhəri, 10 yanvar 2017- ci il
3. Azərbaycanda Novruz. (Toplayanı, nəşrə hazırlayanı və elmi red. A. Nəbiyev) Vasim Məmmədəliyev . Novruz və İslam. Bakı: “Çıraq”, 2012, s.70-71
4. Bünyadov Ziya. Azərbaycan tarixi VII- IV əsrlərdə (Rus dilindən tərc. edənlər C.Cabbarov və H. Əlizadə), Bakı: “Şərq-Qərb”, 2007, 424 s.

5. Dadadzadə M. Azərbaycan xalqının orta əsr mənəvi mədəniyyəti. Bakı: "Elm", 1985, 216s.
 6. Qurani- Kərim (Ərəb dilindən tərcümə edənlər Z.Bünyadov və V. Məmmədəliyev), Bakı: 1997
 7. Məfatihul- Cinan (Külliyyat) Şeyx Abbas Qumminin on dörd məsumdan topladığı külliyyat (Tərc. edənlər Z. Bağirov, R. Şükürov) , Bakı: 2013, 1000 s.
 8. Novruz Bayramı Ensiklopediyası (Tərtib edən B.Abdulla, T.Babayev), Bakı: "Şərq-Qərb", 2008, 208s.
- İnternet resursları*
9. Dinlərin tarixi. azerbaijan.az/p...ligion 01 a.html

XÜLASƏ

Təqdim olunmuş məqalə Novruz kulturoloji kompleksinin İslam mədəniyyəti ilə əlaqəsinin, o cümlədən İslam həmrəyliyi qaynağı kimi mənəvi dəyərlər sisteminin araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Ümumislam mədəniyyəti bu dini qəbul etmiş xalqların milli – mənəvi dünyasını daha da zənginləşdirmişdir. Novruz- Türk – Azərbaycan mədəni dəyərlər kompleksi olduğuna görə, bir çox din və təriqətlər bu möhtəşəm təbiət və cəmiyyət bayramını öz milli maraqlarına uyğunlaşdırmağa çalışmışlar. Təqdirəlayiq haldır ki, uzun əsrlər boyu İslam alimləri öz əsərlərində Novruzun mahiyyətini araşdırmağa çalışmış, hətta adət- ənənələrini də İslam kontekstində şərh etmişlər. Bu Yaz bayramının Şərq ölkələrində , o cümlədən İranda, İraqda, Əfqanıstanda, Pakistanda və s. keçirilməsi ilə bağlı mənbələrə də toxunulmuşdur.

Açar sözlər: *Novruz, İslam mədəniyyəti, milli- mənəvi dəyərlər , yaz bayramı, tarix, mənbə*